

Organisation
der Vereinten Nationen
für Bildung, Wissenschaft
und Kultur

Harz - Braunschweiger
Land - Ostfalen
UNESCO
Global Geopark

Landmarkering **1**

Hübichenstein

 GEO PARK®
Harz . Braunschweiger Land . Ostfalen

Harz

Organisation
der Vereinten Nationen
für Bildung, Wissenschaft
und Kultur

Harz - Braunschweiger
Land - Ostfalen
UNESCO
Global Geopark

Op 17 november 2015
besloot de 38ste algemene
vergadering van de
UNESCO een nieuw label.
Met dit label kunnen
geoparken als **UNESCO
Global Geopark** worden
onderscheiden.

Al in 2004 hadden 25 Europese en Chinese Geoparks het Global Geoparks Network (GGN) opgericht. In de herfst van hetzelfde jaar werd ook het Geopark Harz · Braunschweiger Land · Ostfalen opgenomen. Regionale netwerken, waaronder het European Geoparks Network (EGN), coördineren tot de dag van vandaag de internationale samenwerking.

De kaarten tonen de grenzen van de deelgebieden van het Geopark Harz · Braunschweiger Land · Ostfalen en de ligging van de UNESCO Global Geoparken in Europa.

UNESCO-Geoparken zijn duidelijke afgebakende, unieke gebieden. Geotopen en landschappen van internationaal belang liggen hier dicht bij elkaar. De taak van elk UNESCO-Geopark is het geologisch erfgoed te beschermen en milieueducatie en duurzame regionale ontwikkeling te bevorderen.

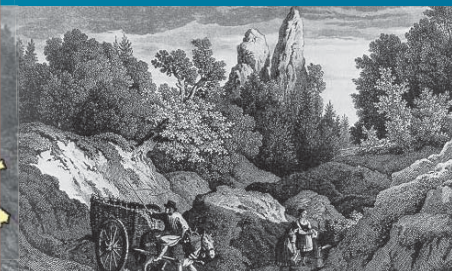

Handelingen die kunnen leiden tot een aanzienlijke aantasting van geotopen zijn wettelijk verboden.

1

Koraalrif & Avonturenpad
Hübichenstein Bad Grund

De direct aan de B242 gelegen Hübichenstein (448 boven NAP) steekt ca. 50 m boven de omgeving uit. Tijdens zijn derde Harzreis verbleef JOHANN WOLFGANG VON GOETHE (1749 – 1832) hier. Hij was in begeleiding van de schilder Georg Melchior Kraus (1737 – 1806), die het unieke geotoop met potlood vastlegde. GOETHE zelf noteerde op 17 augustus 1784: “de Hübichenstein, kalksteenrots aan de Iberg bij het bergstadje Grund, eigenlijk een koraalrots...” In een sage uit de Harz wordt verteld, dat in de Middeleeuwen de dwergenkoning Hübich hier heerste. Het was een meestal vriendelijke en behulpzame man, die gulle geschenken gaf aan behoeftige mensen, hij gaf zelfs gouden dennenappels aan de armen. Echter, niemand mocht de Hübichenstein beklimmen. Hübich zou dergelijk slecht gedrag onmiddellijk hebben bestraft.

Historische ets van de Hübichenstein

In het 'WeltWald'

In de Dertigjarige Oorlog werd de top van de Hübichenstein er door soldaten - uit pure vernielzucht - afgeschoten. Inmiddels is een beklimming van de Hübichenstein, via in de berg geslagen treden, mogelijk en wordt met een prachtig uitzicht over de stad Bad Grund beloond. Aan het einde van de 19^e eeuw was op de rots een twee meter hoge medaillon-afbeelding voor keizer WILHELM I. aangebracht, die twintig jaar later moedwillig werd vernield. De machtige adelaar op de top van de rots, die tot op de dag van vandaag bewaard is gebleven, behoorde ook tot het kunstwerk van het keizerlijk monument. De spanwijdte van de vleugels is imposante drie meter. Niet ver van de Hübichenstein nodigen verschillende themapaden door het bos uit op lange wandelingen. Maakt u zich geen zorgen: de wilde dieren zijn gewoon nabootsingen!

2

Druipsteengrotten & Avonturencentrum
Iberg

Rond 1,6 km volgen we de B242 in richting Clausthal-Zellerfeld om bij de druipsteengrotten van Iberg te komen. In het 'HöhlenErlebnisZentrum' ervaren we niet alleen wetenswaardigheden over de geologie en de geschiedenis van de mijnbouw in Iberg. De tentoonstelling over grotarcheologie in de Lichtensteinhöhle (landmarkering **11** geopunt **10**) trok ook internationale aandacht.

In de druipsteengrotten van Iberg kunnen we een meer dan 10 ton wegende stalactiet, het zogenaamde 'dwergorgel' en de 350.000 jaar oude 'versteende waterval' bewonderen. In het pas geopende 'museum in de berg' en in de grot lopen we door de kalksteenlagen van een voormalige riflagune. 'Deckenkolke', koepelvormige spouwen op de muren en waterstandsmarkeringen tonen aan dat de grotten

HöhlenErlebnisZentrum

Dwergenkoning Hübich

hier ooit gevormd werden in stilstaand grondwater. De geschiedenis van de druipsteengrotten begon ongeveer 10 mln. jaar geleden in het uitgaande Kwartair, in verbinding met de laatste intensieve opstuwingsfase van de Harz. Dit gaat terug op de chemische mutatie van uitgestrekte siderietafzettingen direct onder het aardoppervlak. Deze hadden zich gevormd na het afsterven van het rif in de spleten van de kalksteenrotsen en kwamen toen in delen van het stilstaande grondwater terecht. Bij de reactie van het ijzer in verbinding met zuurstof in water ontstond koolzuur. Daardoor kon kalk in de afzettingen in grote omvang worden opgelost. Op de bodem van de nieuwe holle ruimtes zette zich het 'verroeste' ijzer als zogenaamd Eisenstein met een ijzeraandeel van tot 60 % af. Sinds het begin van de IJstijd, rond 2 mln. jaar geleden, zonk de grondwaterspiegel in Iberg en de grotten vielen droog. Zo ontstonden de imposante druipsteengrotten en de sintercascaden aan de wand.

HöhlenErlebnisZentrum

Openingstijden: di - zo 10 - 17 uur

☎ 0049 5327 - 829391

www.hoehlen-erlebnis-zentrum.de

3

Rifkalk uit het Boven-Devoon & Ijzersmeltplaats
Winterberg

Van het 'varkensspit' via de 'spin' naar de 'kelder' wandelen we op de 'Harzer Försterstieg' langs de rand van het gigantische rifkalk-dagbouw. Bij het uitkijkpunt geven borden informatie over de montaan-archeologische onderzoeken in 2005 en 2006. Het bracht interessante vondsten aan het daglicht: in de kloof en breukspleten van het rif-kalk is ijzerspaat te vinden, dat zich in de loop van miljoenen jaren veranderde in limoniet. Pingen en slakkenbergen markeerden oeroude schachten. Ze zijn meestal aangelegd op plaatsen waar door karstificatie karstgrotten of aardverzakkingen ontstonden. Maar niet alleen de mijnbouw zelf heeft sporen achtergelaten. Er werden ook bewijzen gevonden voor de productie van houtskool, noodzakelijk voor het smelten van ijzer. Dit gebeurde over een lange periode, vermoedelijk tussen 1.000 v. Chr. tot in de 19^e eeuw.

Bij de kalkfabriek Münchehof

Steengroeve Winterberg

Blootgelegd werd ook de tot nu toe enige ijzersmeltplaats in de Harz, die teruggaat tot ca. de 8^e eeuw. Het stugge rifcomplex van de Winterberg wordt aan alle kanten begrensd door tektonische breukzones en steekt als een 'raam' uit de carbonische rotsen van grauwacke en leisteen. De zuivere rifkalkstenen met een kalksteengehalte van meer dan 96% zijn van groot economisch belang en worden hier sinds de 1930er jaren gewonnen. De kalkfabriek Münchehof, waar dit kalk sinds 1938 verwerkt wordt, produceert gebluste kalkproducten, fijne witte kalk en gebluste kalk voor de ijzer- en staalproductie, de bouwstofbranche en chemische industrie. Oorspronkelijk werden de hier gewonnen kalken uitsluitend gebruikt als basische vulstoffen om het smeltpunt bij het smelten van ijzer te verlagen. Dit gebeurde in Salzgitter. Tegenwoordig wordt ruw kalksteen ook gebruikt als grind en split.

4

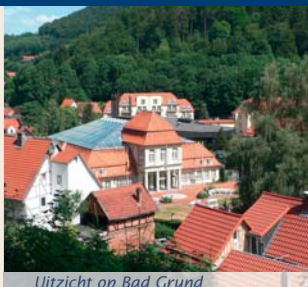
Communion-Oberharz, Preussag & TUI

Mijnbouwmuseum in de Knesebeckschacht

Al in 1532 kreeg het kleine mijnwerkersplaatsje stadsrechten en werd daarmee de eerste van zeven bergsteden in de Oberharz. De regerende vorst van Braunschweig-Wolfenbüttel had de vrijheid over de mijnen uitgeroepen en kon zo mijnwerkers uit het Ertzgebirge, Franken en Tirol overtuigen naar de Harz te komen. De mijnbouw in Grund, Zellerfeld en Lautenthal floreerde al snel. Pas in 1554 vaardigde hertog ERNST III. (1518 – 1567) in het naburige hertogdom Braunschweig-Grubenhagen een decreet uit, die tot de bloei van montaan-gewinning in Clausthal leidde. Door schikking van verschillende vorstelijke lijnen uit het geslacht van de Welfen kwam in 1635 een gemeenschappelijk bestuur tot stand. De Communion-overeenkomst hield stand tot 1788. In dat jaar deed Braunschweig afstand van haar aandeel, zodat de mijnbouw in de Oberharz

Mijnbouwmuseum in de Knesebeckschacht

Uitzicht op Bad Grund

voortaan onder het koninkrijk Hannover viel, voor het in 1866 aan Pruisen overging. Als snel werd in het revier van Grund de opkomende industrialisering met moderne schachten merkbaar. Nadat de mijnbouw in Pruisen in zijn geheel onrendabel was geworden, werd op 9 oktober 1923 bij wet de 'Preußische Bergwerks- und Hütten-AG' – Preussag – opgericht. Preussag zette de mijnbouw in Grund tot 1992 voort. Intussen is uit de Preussag AG een wereldwijd toeristisch concern geworden: TUI.

De groeve van de ertsmijn Grund beslaat het zuidwestelijke deel van het revier 'Oberharzer Gangerz'. Het erts, dat op een diepte van meer dan 700 m werd gewonnen, bevatte gemiddeld 10 % metaal. In totaal werd uit de mijnen 19 mln. ton zilverhoudende lood-zinkertsen gewonnen. Daaruit werd meer dan 1 mln. ton lood, ca. 700.000 ton zink en ca. 2.500 ton zilver gedolven.

Organisation der
Vereinten Nationen für
Bildung, Wissenschaft,
Kultur und Kommunikation

Bergwerk Rammelsberg, Altstadt
von Goslar und Oberharz
Wasserwirtschaft
Weiterbestellb. seit 1992

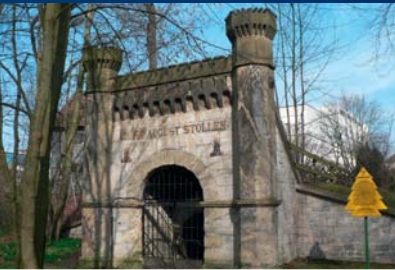
www.knesebeckschacht.de

5

Oplossing voor het water

Ernst-August-Stollen Gittelde

Het grootste probleem van de mijnbouw in de Oberharz was het water dat in de mijnen sijpelde. De ertsafzettingen aan de oppervlakte waren in het midden van de 18^e eeuw uitgeput. Om nieuwe ertsafzettingen te ontsluiten, was het noodzakelijk om dieper te graven. De financiële belasting van de mijnen was bedrukkend, alleen al door de kosten die ontstonden voor de toestroming van het water waarmee de waterraderen werden aangedreven; de opslag ervan, het onderhoud en de bedrijving van de waterraderen en de waterkunsten. De enige remedie was de bouw van een centrale gang voor de afvoer van water in alle Oberharzer mijnen. De 'Tiefen Georg-Stollen', die tussen 1777-99 werd uitgegraven, maakte het mogelijk om nieuwe afbouwplaatsen te ontsluiten. Vanaf 1803 werd in de Clausthal de 'Tiefe Wasserstrecke' geopend. Die diende om het water dat uit de diepere

Mijningang

Hannoverse grenssteen bij Teichhütte

mijnen werd opgepompt op te vangen en het te verheffen tot het niveau van de 'Tiefen Georg-Stollen'. In 1851 werd begonnen met de bouw van een soortgelijke gang naar de rand van de Harz bij Gittelde op het niveau van de 'Tiefe Wasserstrecke'. De bouw duurde 13 jaar. Oorspronkelijk werd de 'Knesebeckschacht' als lichtschaft gebruikt. Met een 1880 aangelegde zijgang in het Bockwieser en Lautenthaler revier bedroeg de totale lengte van de 'Ernst-August-Stollen' 26 km. Aangezien de aandeelhouders niet in staat zouden zijn geweest om de nodige middelen aan te trekken, nam het koninkrijk Hannover in 1864 hun aandelen over. Vanwege het belang voor de gehele mijnbouw in de Oberharz werd het systeem genoemd naar koning ERNST AUGUST VON HANNOVER (1771 – 1851). De ingang van de mijn in de vorm van een portaal in neoromaanse stijl wordt geflankeerd door ronde torens en een tinnen kran. Het is ingebed in een klein park in Gittelde.

Glossarium

Landmarkeringen zijn zichtbare landschapspunten of buitengewoon bekende plaatsen. Ze geven oriëntering in een van de grootste Geoparken. Voor iedere landmarkering, in een deelgebied van het Geopark, is een speciale folder verkrijgbaar.

Geopunten zijn punten van bijzondere interesse. Hier is de geschiedenis van de aarde, maar ook de ontwikkeling van het cultuurlandschap goed te herkennen en te tonen. Geopunten zijn in de landmarkeringen genummerd en kunnen tot individuele geo-routes worden verbonden. Geopunt nr. 1 is altijd de plaats van de naamgevende landmarkering.

De kaart helpt u bij de planning van uw eigen **geo-route** rondom de bergstad Seesen, waar al op 1 mei 1985 de eerste kuurvoorzieningen werden geopend. Sinds 1916 mag zich de stad Bad Grund noemen.

Bestelling van overige folders

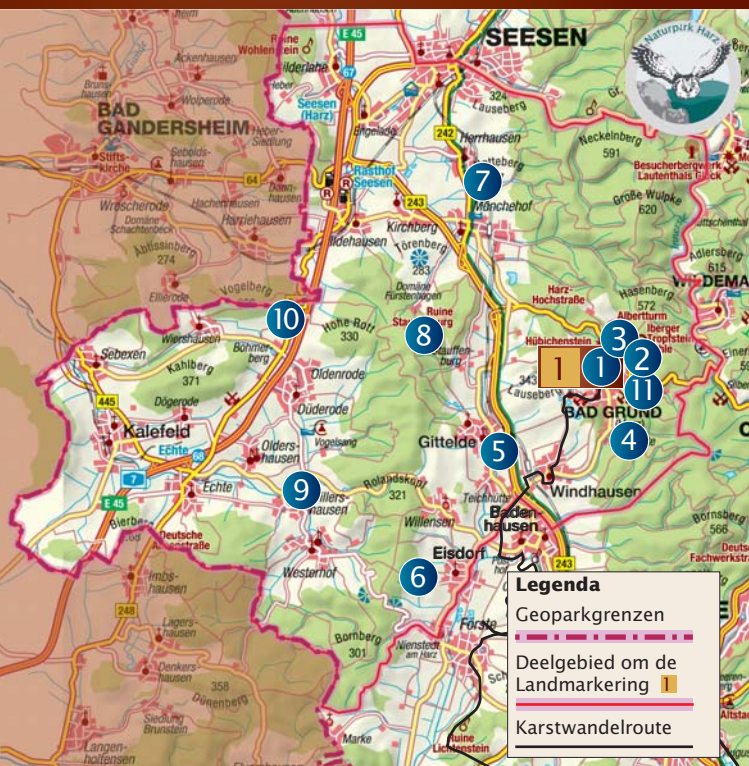
Order leaflets in English

Information en français

Bestil flere foldere

Bestellung weiterer Falblätter

www.harzregion.de

6

Halbtrockenrasen & Harzpanorama
Muschelkalk bij Eisdorf

De Muschelkalk werd gevormd door afzettingen in een ondiep zeebekken tijdens het Midden-Trias, meer dan 235 mln. jaar geleden. Het behoort niet langer tot de rotsen van de Harz, omdat het sinds de kwartaire periode door deze en vele andere sedimentlagen is uitgehold. Ten westen van de Gittelder Graben, waarvan de inzinking waarschijnlijk te wijten is aan uitloging door in de ondergrond liggende Zechsteinzouten, is de Muschelkalk nog steeds ruim 100 m dik. Het is bodem- en reliëf bepalend voor de bergketen in het Westerhöfer Wald. Een bezoek aan de ontsluiting - in een voormalige kleine steengroeve - is aan te bevelen. Hier werd materiaal voor de wegenbouw gewonnen, waaronder het 'Wellenkalk' uit het Onder-Muschelkalk. De bewaard gebleven wand van de groeve zijn ontsloten: een bank van schuimkalk en een licht gekantelde

Muschelkalkontsluiting

Op de slakkenberg

vouw. Het laatste is mogelijk te danken aan een lokale Muschelkalkplaat die in oostelijke richting de Gittelder Graben in glijdt.

De steenweg leidt vanuit Eisdorf richting het westen naar de 'Rote Weg'. Daar, waar tafels en banken uitnodigen op een picknick, aan de rechterkant aan de rand van het bos, vinden we links de kleine groeve. Op de slakkenberg van de voormalige steengroeve heeft zich een interessante Halbtrockenrasen-vegetatie ontwikkeld, die kunnen worden gevonden op droge, voedselarme locaties. Bij heldere zicht is de groeve Winterberg ook vanuit het noorden te zien. Het lijkt veel moeilijker, om de Muschelkalontsluiting op enkele meters afstand van de werkelijk kleine groeve te vinden. Het wordt omsloten door enkele loofbomen en is in de zomer extra verscholen in een hoge ruderaal-vegetatie.

7

Saalien

Gletsjersteen Münchehof

Van Scandinavië tot Münchehof lag er één grote ijskap. Toen ze zich over het Oostzeegebied verspreidden, pikten de gletsjers veel rotsen op. Verpakt in het ijs, werden de keien naar de rand van de Harz getransporteerd. Op dezelfde manier kwamen hier ook de vuurstenen uit het Krijt. Neanderthalers of nog daarvoor de *Homo erectus* verzamelden ze uit de gletsjerafzettingen en sloegen de scherpe stenen tot gereedschap. De zo geproduceerde vuistbijlen, schrapers, boren etc. werden door de mensen ook verder naar het zuiden gebracht. Omdat het gebied voor het huidige Münchehof naar het zuiden steeg, verzamelden zich in het dal de smeltwatermassa's die uit de gletsjerpoort vloeiden. In dit natuurlijke stuwmeer werd het fijne gletsjerafval en het puin in de beekjes van de Harz afgezet.

Gletsjersteen

In de Tiefe Kuhle

8

Aardverzakking

Tiefe Kuhle Fürstehagen

Als we Münchehof verlaten in de richting van Fürstehagen, buigt de 'Tiefe Kuhle-Straße' vlak voor het domein Fürstehagen af naar links in de richting van Stauffenburg. De weg leidt naar een uitloper van het Westerhöfer Wald. Het doorkruist alle drie delen van de Muschelkalk: het ceratitenkalk en het trochitenkalk van de Boven-Muschelkalk, die de top van de Grefenberg vormt en wordt afgewisseld met talrijke *Cenocrinus* (zeelelie). De Midden-Muschelkalk, ongeveer 40 m dik, ligt ondergronds. Het bevat vrij zachte mergel en mergelkalksteen, evenals gipsafzettingen. De uitloging van gips of zoutgesteenten is de oorzaak van de vorming van de bodemdaling daar. Nog maar enkele decennia geleden was de 'Tiefe Kuhle' nog de afzettingsplaats van het slib van de bietenverwerking. Op de basis ervan is nu een soortenrijk broekbos ontstaan, dat enkele meters hoger is komen te liggen.

9

Fossiele vindplaatsen van wereldformaat
Kleigroeve Willershausen

Welkomstborden bij de ingang van Willershausen tonen in een goud en zwart gespleten wapenschild een kleiner zilveren wapen met kruis. Dit laatste doet denken aan de langdurige verbondenheid van het huidige deel van de gemeente Kalefeld met het klooster Fulda. Spannender zijn echter de varenachtige bladeren die ook in het wapenschild zijn afgebeeld. Het zijn bladeren van een varenmirte (geslacht *Comptonia*). De enige soort van dit geslacht, is nog steeds te vinden in Noord-Amerika. In het Pliocen kwamen echter ook varenmirten voor in Europa. Een bewijs hiervoor is de ontdekking van een fossielblad van dit geslacht in de voormalige kleigroeve, direct aan de rand van het dorp. Van de 16^e eeuw tot het jaar 1977 werden er sedimenten gewonnen van een meertje dat 3 mln. jaar geleden (tijdens het Pliocen) bestond. De kleigroeve kreeg landelijk bekendheid,

In de kleigroeve

Blad met fossiel

nadat fossielen uit Willershausen in 1914 voor het eerst in een doctoraatsthesis werden genoemd. In de 1920er jaren begon het toenmalige Geologisch Instituut van de universiteit van Göttingen met systematisch onderzoek in Willershausen. Hierdoor werden meer dan 45.000 fossielen gevonden, waaronder resten van de mastodon *Anancus*, een neef van de huidige olifant. Veel planten- en diersoorten die vandaag de dag in onze wereld voorkomen, bestonden toen ook al. Om de bescherming te waarborgen, kan de kleigroeve alleen worden bezocht na voorafgaande aanmelding bij de 'Heimatverein'. In Willershausen zelf is er een kleine tentoonstelling over de kleigroeve, waarin ook enkele fossielen worden gepresenteerd. Getuigenissen van de productie van baksteen zijn overal te ontdekken, o.a. las bouw materiaal van de indrukwekkende pastorie in neogotische stijl (eind 19^e eeuw).

10

Archeologie

Harzhorn Wiershausen

Aan de meest oostelijke uitlopers van de Vogelberg ten noordoosten van Wiershausen zochten hobbyarcheologen naar een legendarisch ridderkasteel en maakten in het jaar 2000 op de Harzhorn de ontdekking van hun leven. Pas in 2008 kreeg monumentenzorg hiervan kennis. Grondig onderzoek wees al snel uit dat hier een strijd tussen de Romeinen en Germaanse stammen had plaatsgevonden. In het basische milieu van het kalksteen, dat slechts met een dun laagje grond bedekt was, werden pijl- en speerpunten, katapultprojectielen, spijkers van legionairssandalen, koetswerk en bevestigingsonderdelen, zilveren denariën en twee munten bewaard gebleven. Deze laatste werden in 228 na Christus geslagen. Wat historici voor de ontdekking van het slagveld in de Harzhorn onmogelijk achtten, wordt nu waarschijnlijk geacht: keizer MAXIMINUS I. († 238) was tijdens zijn veldtocht in 235 na Christus diep in Germaans gebied doorgedrongen!

Informatiecentrum bij het Harzhorn

In de Eisensteinstollen

11

Grottentherapie

Eisensteinstollen Bad Grund

Aan het einde van onze ontdekkingsreis door het gebied rond landmarkering **1** keren we terug naar Bad Grund. In het Teufelstal, niet ver van de parkeerplaats van geopunt **2**, bevindt zich de ingang van de Eisensteinstollen. De tunnel die in 1870-75 tijdens de laatste fase van de Iberger ijzerertswinning werd uitgegraven, herbergt nu een therapieruimte voor 50 personen. Klimatologisch geïntegreerd in het wijdvertakte grottensysteem van de Iberg, schommelen de temperatuur en de vochtigheid nauwelijks. Ze liggen bij 6 tot 7 °C of bijna 100 %. Ondergrondse klimaattherapie is een behandelmogelijkheid zonder bijwerkingen, zelfs voor patiënten op hoge leeftijd. Het helpt in het bijzonder om de symptomen die verband houden met ademhalingsaandoeningen te verlichten. Een behandeling duurt meestal twee uur en wordt ook op zon- en feestdagen aangeboden.

Afspraken voor rondleidingen onder
www.roemerschlachtamharzhorn.de

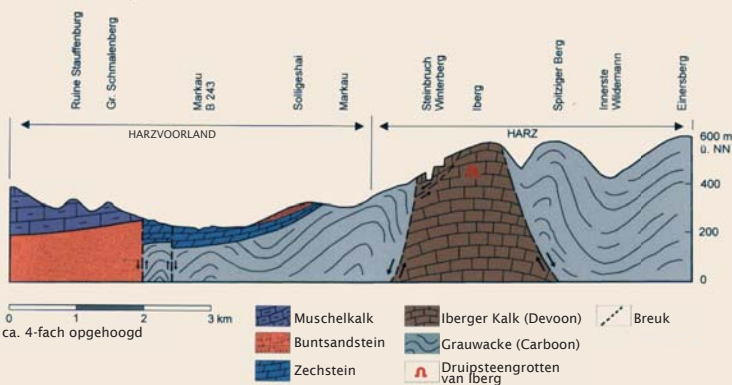

Ontstaan

Geologische ontwikkeling van het gebied

Het gebied rond landmarkering **I** overspant het reliëf van de westelijke rand van de Harz, dat van het Harzplateau abrupt overgaat in de kom voor het Harzgebirge. Daar worden de afzettingen van de Zechstein bedekt door die van het Kwartair. In het westen sluit het heuvelachtige gebied van het Westerhöfer Wald met Buntsandstein en Muschelkalk aan. De Hercynische vouw leidt in het Carboon, ongeveer 300 mln. jaar geleden, tot de plooiing van de eerder gevormde zand- en kleiachtige zeeafzettingen (grauwacke en leisteen). De plooiën, die naar het noordwesten neigen, liggen verspreid in zuidwestelijke richting. Vanaf het einde van het Paleozoïcum werd de Harz langs de westelijke breuk opgetild. Deze verheffing en de daaropvolgende erosie hebben de bergketen gevormd. Tijdens het Saaliaan, ongeveer 200.000 jaar geleden, bereikte het noordelijke landijs de buitenste zuidelijke rand van het de Harz bij Münchehof. Alleen in overblijfselen kunnen echter kwartaire afzettingen worden gevonden als sleutel tot het begrijpen van de landschapsgeschiedenis. Tegenwoordig wordt het gebied ook gekenmerkt door talrijke, door de mens veroorzaakte afzettingen. Hoewel de winning van lood, zilver en ijzer al tientallen jaren verleden tijd is, is er nog steeds een moderne dagbouw mijn in bedrijf. Delen van het gebied dreigen te verzakken. Op de Iberg en vooral op de Winterberg bij Bad Grund is de karstificatie van de rifkalksteen en daarmee de vorming van de bruine ijzerdepots waarschijnlijk al in het Kwartair ontwikkeld. Oudere lagen zijn uitgehold. Ongeacht de ouderdom gaat de grondwaterstroom in het karstaquifer verder en ontwatert het de Westharz naar het zuiden in de bron van Förste (landmarkering **II**) en in het noorden in het Nettetal.

Informatiepunten

Eetgelegenheden en Overnachtingsmogelijkheden

Hotel & Restaurant
„Zur Altenburg“
Oldershausen
www.hotelzuraltenburg.de
☎ **0049 5553 - 855**

Gesundheitszentrum Bad Grund
Bad Grund (Harz)
www.gesundheitszentrum-bad-grund.de
☎ **0049 5327 - 700710**

REGIONALVERBAND HARZ E.V.

Het Regionalverband Harz is een non-profit samenwerking van de districten Goslar, Göttingen, Harz, Mansfeld-Südharz, Nordhausen en de werelderfgoedstad Quedlinburg. Doelstelling van de vereniging is de ondersteuning van kunst en cultuur, monumentenbescherming en -zorg, natuurbescherming en landschapsonderhoud, internationale eensgezindheid, tolerantie op alle gebieden van cultuur en de verstandhouding tussen diverse volkeren, maar ook de leefbaarheid in de omgeving. Omgezet worden deze doelstellingen o.a. door de samenwerking van de natuurparken in de Harz. De door 130 leden ondersteunende Regionalverband Harz is daarnaast verantwoordelijk voor het UNESCO-Geopark in het 6.202 km² grote zuidelijke gedeelte.

Uitgever: Regionalverband Harz e. V., Hohe Straße 6, 06484 Quedlinburg
☎ 0049 3946 - 96410, E-Mail: rvh@harzregion.de
1. Oplage
© Regionalverband Harz e. V.
Quedlinburg 2020. Alle rechten voorbehouden.

Internet: www.harzregion.de
Auteurs: Dr. Klaus George, Dr. Friedhart Knolle & Dipl. Geol. Firouz Vladi
Foto's: Dr. Klaus George, Karl-Hermann Rotte & Dipl. Geol. Firouz Vladi
Lay-out: Design Office Agentur für Kommunikation GmbH, Bad Harzburg
Vertaling: Aletta Jaeckel

Met vriendelijke
ondersteuning:

Niedersachsen